SZAKMAI PEDAGÓGUSKÉPZÉS

DOI: 10.17165/TP.2016.3-4.17

PATYI GÁBOR[1]

Párhuzamok és különbségek: középiskolai tanárképzés a Lajtán innen és túl a 19. század második felében

Az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot követő önkényuralmi időszakban a Habsburg Birodalom felsőoktatását, Ausztria és Magyarország tanárképzési rendszerét egységesen szabályozták. A Gróf Leo Thun Hohenstein miniszter nevével összekapcsolódó tanárképzési reform alapvetően a német mintát követte; a középiskolai tanárképzés meghatározó közegeivé az egyetemek bölcsészkarait tette. A kiegyezés megkötését követően az Osztrák-Magyar Monarchia két fele az oktatásügyi kérdéseket önállóan szabályozhatta. Hazánkban sajátos, hazai gyökerű intézményként kapott szerepet a tanárképzésben a tanárképző intézet és a hozzá kapcsolódó gyakorlóiskola. Ausztriában a német modelltől kevésbé tértek el, pedagógiai szemináriumokat alapítottak.

Tanulmányunkban a Habsburg Birodalom, 1867-től Osztrák-Magyar Monarchia középiskolai tanárképzését vizsgáljuk a 19. század második felében. Különösen arra keressük a választ, hogy a Lajtán innen és túl milyen közös elemek, párhuzamosságok, illetve milyen különbségek, eltérő vonások alakultak ki a vizsgált időszakban a középiskolák tanárainak képzése terén. A 19. századot mint „hosszú 19. századot" értjük, tehát elemzésünk kiterjed a századfordulóra, az I. világháborút megelőző időszakra is.

A 19. század közepén a birodalom Lajtán túli és inneni felén, tehát Ausztriában és Magyarországon is ugyanaz a középiskolai tanárképzési rendszer alakult ki. A kiegyezés megkötését követően az Osztrák-Magyar Monarchia két fele az oktatásügyi kérdéseket önállóan szabályozhatta. Az összehasonlító elemzés alapvető célja annak vizsgálata, hogy milyen közös középiskolai tanárképzési szisztéma működött a 19. század közepétől, és a kiegyezést követően a középiskolai tanárképzés terén a birodalom két felén mennyire hasonló, illetve mennyire különböző válaszokat adtak a kor kihívásaira.

[1] PhD, egyetemi docens, tudományos és külügyi dékánhelyettes, Nyugat-magyarországi Egyetem, Benedek Elek Pedagógiai Kar, Neveléstudományi és Pszichológiai Intézet, *patyi.gabor@nyme.hu*

1. Középiskolai tanárképzés a Habsburg Birodalomban az Önkényuralom korában

A Habsburg Birodalom egyetemi, középiskolai tanárképzési rendszerében a 19. század első felében nem hajtottak végre átfogó reformokat; lényegében a korábbi évszázadokban kialakult struktúrák éltek tovább változatlanul. Franciaországban és Poroszországban ellenben már a 19. század első évtizedében radikálisan megreformálták a hagyományos egyetemi rendszert, és a reformok új utakat nyitottak a középiskolai tanárképzés terén is. A reformok során kialakult két egymástól jelentősen eltérő egyetemi modell: a „napóleoni egyetem" és a „humboldti egyetem"; ezzel együtt két radikálisan különböző tanárképzési rendszer is (Tóth, 2001; Kármán, 1895). A francia és a porosz modell később nagy hatással volt Európa más országainak felsőoktatási reformjaira is.

A Habsburg Birodalomban a változást az 1848-as forradalmi események, illetve a nyomukban bekövetkezett politikai átrendeződések hozták meg. A forradalom sikere és a felelős nemzeti kormány felállása–működése 1848 tavaszán és nyarán lehetővé tette, hogy hazánkban megkíséreljék az egyetem radikális megreformálását.1848 nyarán hazánkban nyomtatásban is megjelent *A magyar egyetem alapszabályai* c. átfogó egyetemi reformtervezet. A dokumentum szerzőségét az egyetemtörténet kutatói Báró Eötvös József kultuszminiszternek tulajdonítják (Szögi szerk., 2003). A tervezetből akkor nem válhatott megvalósult reform.

1849 őszétől került sor a Habsburg Monarchia összes tartományára, illetve a köz- és felsőoktatásra egyaránt kiterjedő átfogó oktatásügyi reformok bevezetésére, melyek természetszerűleg nagymértékben érintették a középiskolai tanárképzés ügyét is (Szögi szerk., 1994). A minta a német–porosz középiskolai-egyetemi modell volt, a birodalmon belül a reformok legfőbb szellemi motorja Franz Exner prágai filozófusprofesszor, politikai keresztülvivője pedig Gróf Leo Thun Hohenstein, birodalmi oktatásért felelős miniszter volt.

A középiskolai reformot előirányzó rendeletet 1849. szeptember 15-én hagyta jóvá a császár (Mészáros–Németh–Pukánszky, 1999). Az „Entwurf"a hagyományos hatosztályos gimnázium helyett létrehozta a nyolcosztályos középiskolát, annak lezárásaként bevezette az érettségi vizsgálatot, és a korábban szokásos osztálytanítás helyett megteremtette a szaktanári rendszert. A rendelet első ízben rendelkezett arról is, hogy középiskolában csak középiskolai tanári végzettséggel rendelkező szaktanárok taníthatnak. A rendeletet az egész birodalomra, így hazánkra is érvényesnek tekintették (Mészáros–Németh–Pukánszky, 1999).

A középiskolai reformmal karöltve valósult meg a Habsburg Birodalomban a felsőoktatás megreformálása is. A mintaként vett porosz egyetemi modell alapvonásait az alábbiakban ragadhatjuk meg: széles körű egyetemi autonómia, a tanítás és tanulás szabadsága, a korábban a

magasabb tanulmányokra előkészítő filozófiai kar alapozó funkciójának megszüntetése (párhuzamosan a gimnáziumi tanulmányok idejének hat évről nyolc évre emelésével és az érettségi bevezetésével) és egyenrangúvá tétele a többi fakultással. A német modellben a filozófiai karok ezután kettős funkciót töltöttek be: a reál- és humán tudományok művelése („tudósképzés") mellett a középiskolai tanárok képzését is felvállalták (Müller, 1990; Németh, 2002). A 19. század folyamán a bölcsészkari képzés egyik fő problémája, feloldhatatlan ellentmondása fakadt ebből a kettős funkcióból Németországban, és a német egyetemi modellt többé-kevésbé követő európai államokban.

A felsőoktatási reformot fokozatosan terjesztették ki a pesti egyetemre is. A bölcsészkar az 1850/1851. tanévtől vált a többi karral egyenrangúvá, és ekkor emelkedett a tanulmányok ideje is három évre. A birodalom más egyetemeihez hasonlóan a pesti egyetem bölcsészkara is vállalta a középiskolai tanárképzés feladatát. Kezdetben azonban csak csekély számú hallgató készült tanári pályára, többek között azért, mert a pesti egyetem hallgatói a birodalom más egyetemein működő tanárvizsgáló bizottságok előtt kényszerültek a képesítő vizsgát letenni (Felkai, 1961).

1849. augusztus 30-án kelt az a provizórikus rendelet, melyben a Habsburg Birodalomra vonatkozólag szabályozták a tanári képesítés megszerzését (Grimm, 2011). A rendelet hatálya 1853 januárjától Magyarországra is kiterjedt (Felkai, 1961). A korábban szokásos versenyvizsgák helyett a jelölteknek ezután tanárvizsgáló bizottságok előtt kellett vizsgát tenni. Tanárvizsgáló bizottságok a kezdetben csak Bécsben, Prágában, Lembergben, Innsbruckban és Padovában működtek.

A tanári képesítővizsga letételének előfeltételei az alábbiak voltak: gimnáziumi érettségi, igazolt három év egyetemi tanulmány és feddhetetlen erkölcsi előélet. A képesítő vizsgán a középiskolai tanítás egy „főkörének" beható ismeretéről (latin–ógörög, történelem–földrajz, matematika, fizika–természettan, tanítási nyelv–filozófia), valamint magas szintű általános műveltség meglétéről kellett számot adni. A vizsga több írásbeli-szóbeli részből ált. Házi dolgozat benyújtását követően kétszer 12 óra időtartamú zárthelyi dolgozatot írtak a jelöltek. A képesítővizsgát végül kétórányi próbatanítás zárta, melynek a vizsgahelyszín valamelyik középiskolája adott helyet. A végleges tanári képesítés elnyeréséhez egy úgynevezett próbaévet is sikerrel abszolválni kellett (Grimm, 2011).

1856. július 24-én kelt a középiskolai tanári képesítés megszerzését már hosszabb időtávra szabályzó rendeletet, mely Magyarországon 1875-ig érvényben volt (Felkai, 1961). Az ideig-

lenes rendelkezéshez képest a tanárvizsgálatban kissé fokozták a pedagógiai-didaktikai komponensek szerepét a szaktárgyi tudással szemben. A jelöltektől elvárták, hogy a három évre kiterjedő egyetemi tanulmányok során filozófiát is tanuljanak a szükséges pedagógiai és didaktikai ismeretek megszerzése céljából. Továbbá az elvárt három házi dolgozat közül az egyiknek pedagógiai-didaktikai témát kellett feldolgozni.

1862-ben Pesten is felállítottak tanárvizsgáló bizottságot, jelentősen megkönnyítve a magyarországi jelöltek számára a tanári képesítés megszerzését. A tanárképzés ügyét hivatottak szolgálni a bölcsészkar kebelében az 1852/1853. tanévben felállított szakszemináriumok is (Németh, 2005).

2. Középiskolai tanárképzés a Lajtán innen (Magyarország) a dualizmus korában

A kiegyezés után hazánk ismét lehetőséget kapott belügyeinek, így az oktatásügynek, benne a felsőoktatásnak az önálló irányítására. A dualizmus korában az egymást váltó, az oktatás ügyeit hosszabb-rövidebb ideig irányító kultuszminiszterek közül többen (pl. Eötvös József, Trefort Ágoston és Wlassics Gyula) nagyon sokat tettek a hazai felsőoktatás fejlesztéséért, változatlanul hagyva annak a porosz-német eredetű alapstruktúráját (Mann, 1987). Alapvető probléma a tanszabadság értelmezése és a tudósképzés–szakképzés helyes arányának tisztázatlansága volt (Ladányi, 1969).

A bölcsészkari oktatásban, illetve a tanárképzésben sem sikerült a tudósképzés–szakképzés (tanárképzés) közötti feszültség feloldása. Az ország két egyetemének (Pest és Kolozsvár) tanári testületei a „tanszabadság” elvére hivatkozva a dualizmus egész időszaka alatt elzárkóztak attól, hogy a bölcsészkari oktatást a tanárképzés szempontjainak rendeljék alá, és kötöttségekkel terheljék meg (Szögi szerk., 2003).

A kiegyezést követően Eötvös József a német minta szigorú másolása helyett (a bölcsészkarokkal szerves kapcsolatban álló szemináriumok és kötöttebb tanterv) saját korábbi, még 1848-ban megfogalmazott elképzelését valósította meg. A bölcsészkarral részben kapcsolatban lévő, részben azonban független „tanárképezdét” létesített (Kiss, 1988). Az 1870-ben létrehozott Gymnasiumi Tanárképezdét 1873-ban egyesítették a Műegyetem mellett fennálló hasonló intézménnyel, és mint „Középtanodai Tanárképezde” működött tovább. 1872-ben Pesten egy gyakorlóiskola is megkezdte működését, mely a tanárképző intézettel kapcsolatban, de a bölcsészkartól függetlenül működött (Kiss, 1988). Tanárképző intézetet a kolozsvári egyetemen is létrehoztak. A tanárképző intézet és gyakorlóiskola látogatása azonban a korszakban nem volt

kötelező a tanárjelöltek számára, a tanári képesítést megszerezhették tanárképezdei tagság nélkül is. A tanárképző intézet működését a kezdetektől viták övezték. Már 1871-ben Lubrich Ágoston, a pesti egyetem pedagógiaprofesszora kétségbe vonta létjogát. Vitapartnere Kármán Mór volt, aki kiállt az önálló tanárképző intézet fenntartása mellett (Kiss, 1988). A középiskolai tanárképzéssel kapcsolatos későbbi eszmei vitákban is fontos kérdésként merült fel az egyetem – tanárképző intézet – gyakorlóiskola közötti viszony (Patyi, 2014).

A fentebb említett intézmények (tanárképezdék, gyakorlóiskola) mellett értelemszerűen a tanárképzés ügyét, a tanári pályára készülők pedagógiai-pszichológiai felkészülését szolgálták a pesti és a kolozsvári egyetemekre kinevezett pedagógiaprofesszorok által tartott előadások is. A pesti egyetemre 1870-ben nevezték ki a neveléstudományi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanárává Lubrich Ágostont, utóda 1900-tól Fináczy Ernő volt. A kolozsvári egyetemre pedagógiaprofesszornak 1872-ben Felméri Lajost nevezték ki, akit a tanszék élén 1895-ben Schneller István követett (Mészáros–Németh–Pukánszky, 1999).

A tanárképzés terén hazánkban a 19 század utolsó harmadában számos előremutató változás történt. Újabb lendületet vett a tanárképzés ügyét is szolgáló szemináriumi rendszer kibontakozása. Eötvös Loránd javasolta 1878-ban, hogy a bölcsészkaron létesítsenek új szemináriumokat. 1886-ban aztán három (klasszika- és modern filológiai, történelmi) szemináriumok alapítására került sor. Még nagyobb jelentőséggel bírt 1895-ben a Báró Eötvös Collégium megnyitása, melynek eredeti ötletét Trefort Ágoston vetette fel, de a megvalósító Eötvös Loránd volt. Az Eötvös Collégiummal a francia egyetemi szellem és tanárképzési rendszer „friss levegője" tört be a porosz–német típusú hazai egyetemi világba (Ladányi, 2008, p. 33). Közvetlenül a századforduló előtt, 1899-ben sor került a pesti tanárképző intézet reformjára is. Wlassics Gyula kultuszminiszter új szervezeti szabályzatot bocsátott ki. A szabályzat szerint a tanárképző intézet *„…arról gondoskodik, hogy a középiskolai tanári pályára készülő főiskolai hallgatók a hivatásuk szempontjából megkívánt szakszerű képzettséget és gyakorlati készültséget tervszerű tanulmányi rendben megszerezhessék*" (Ladányi, 2008, p. 37). A tanárképezdét átszervezték, a reform pozitív változásokat eredményezett, az intézet működése szervezettebbé vált (Ladányi, 2008).

1875-ben a két budapesti tanárvizsgáló bizottságot egyesítették, és új tanárvizsgálati szabályzatot adtak ki. Az új szabályzat alaptörekvése a tanárjelöltek szaktudományos képzettségének növelése volt. A gimnáziumi és reáliskolai tanárjelöltek előbb egy elővizsgát tettek magyar nyelv és irodalom, filozófia és pedagógia tárgyakból, majd szakvizsgát a két általuk választott középiskolai tantárgy anyagából. 1882-ben újabb tanárvizsgálati szabályzatot bocsátottak ki, az

előírt vizsgák számát háromra emelték. A tanulmányok során a 2. év végén kellett letenni az alapvizsgát, majd a 4. év végén a szakvizsgát, végül a gyakorlóév teljesítése után a pedagógiai vizsgát. Az 1883-ban ratifikált középiskolai törvény is rendelkezett a tanári képesítésről (1883. évi XXX. Tc. A középiskolákról és azok tanárairól). A törvény szerint tanári képesítést az nyerhet, aki az egyetemen négy éven át hallgatta a szakjaihoz tartozó tárgyakat, továbbá irodalmat, művelődéstörténetet, nevelés- és oktatástant, valamint azok történetét is tanulta. Ezen felül pedig tanulmányi ideje alatt legalább egy évig nevelői vagy tanítói gyakorlatot folytatott. A törvény gyakorlóévre vonatkozó rendelkezése többféle értelmezésre lehetőséget adott, csak az 1900-as évek közepétől került sor a gyakorlóévre vonatkozó követelmények pontosabb szabályzására (Ladányi, 2008).

3. Középiskolai tanárképzés a Lajtán túl (Ausztria) a dualizmus korában

Ahogy fentebb láttuk, a Lajtán innen, tehát Magyarországon jelentős változások zajlottak a felsőoktatás terén közvetlenül a kiegyezés megkötését követően, úgy a Lajtán túl (Ausztriában) is csak 1873-ban zárultak le azok az egyetemi reformfolyamatok, melyek 1848–49-ben kezdődtek. Az ausztriai egyetemek 1873-ban kaptak új szervezeti szabályzatot, melynek bevezetésével teljessé vált a középkori eredetű egyetemi struktúra német mintájú modernizálása (Engelbrecht, 1986).

A magyar egyetemeken történt kinevezésekkel lényegében egy időben neveztek ki két ausztriai egyetemre pedagógiai professzorokat. A Bécsi Egyetemre 1871-ben nevezték ki rendkívüli pedagógiai professzornak Theodor Vogt herbartiánus szellemiségű neveléstudóst. 1898-tól már „rendes” professzorként működött, utódja 1911-től Alois Höfler volt. A bécsi kinevezéssel egy időben, szintén 1871-ben nevezték ki Otto Willmant a Prágai Egyetem neveléstudományi tanszékére. A Gráci Egyetemen csak 1904-ben létesült pedagógiai professzúra; a tanszéket akkor Eduard Martinak foglalhatta el (Meister, 1962).

Az egész dualista korszak középiskolai tanárképzését meghatározó elméleti dilemma, vitapont volt Ausztriában a szaktudományos képzés versus pedagógiai-gyakorlati felkészülés ellentéte (Grimm, 2011). Fentebb már elemeztük az 1849-ben provizórikusan, majd 1856-ban véglegesen kiadott, az egész birodalomra egyöntetűen érvényes középiskolai tanárvizsgálati szabályzatot. A szabályzat előírásai jól tükrözik, hogy az önkényuralmi korban a tanári tudás szaktudományos elemei voltak hangsúlyosak, a pedagógiai-didaktikai elemeket alulértékelték. A dualista korszak kezdetén ez a fő tendencia érvényesült tovább Ausztriában. 1879-ben ne-

vezték ki Ottokar Lorenz történészprofesszort a bécsi tanárvizsgáló bizottság élére. Még ugyanebben az évben egy brosúrát adott ki, melyben kifejtette véleményét a tanári felkészülés két elemével kapcsolatban (Graf, 1990). Véleménye szerint: *„az iskola teljesítőképessége szempontjából a tanár tudományos állapota a meghatározó. […] Mert minden jó oktatás attól függ, hogy a tanár a tárgyát tökéletesen uralja-e […], az igazi tanárképzésnek ezért tisztán tudományosnak kellene lenni”*[2] (Grimm, 2011). A pedagógiai stúdiumok Ottokar Lorenz szerint csak akadályozzák a tanárjelölteket abban, hogy a szaktudományos ismereteket tökéletesen elsajátítsák.

Ottokar Lorenz masszív kritikája ellenére a középiskolai tanárképzésben a pedagógiai-didaktikai komponensek idővel egyre jelentősebb szerepet kaptak, mely a már említett pedagógiai professzori kinevezések mellett pedagógiai szemináriumok alapításában is megnyilvánult. 1876-ban alapított pedagógiai szemináriumot a Prágai Egyetemen Otto Willmann professzor. A szeminárium statútumban megfogalmazott célja a tagok bevezetése a tudományos pedagógiába, illetve tanári képességeik fejlesztése volt. A gyakorlatias célok ellenére a pedagógiai szemináriumban folyó munka túlnyomóan elméleti jellegű volt. A professzornak 1887-ben sikerült kapcsolatot létesítenie egy gimnáziummal. Az intézményalapítástól 1901-ig 323 tagot számlált (Graf, 1990).

1877-ben hagyta jóvá a minisztérium a Bécsi Egyetem Theodor Vogt professzor által vezetett pedagógiai szemináriumának statútumát (Altenhuber, 1949). A szabályzatban megfogalmazott célok hasonlóak voltak a prágai szeminárium célkitűzéseihez: bevezetés a tudományos pedagógiába a későbbi tanári pályára való felkészítés céljából. A szeminárium hallgatói létszáma csekély és ingadozó volt, különösen akkor esett vissza, amikor a fentebb említett Ottokar Lorenz támadást indított a pedagógiai stúdiumok ellen (Graf, 1990). Theodor Vogt alapvető célkitűzése volt, hogy pedagógiai szemináriuma mellé gyakorlóiskolát is létesíthessen. Érvei között megjelent a tanárképzés és az orvosi képzés hasonló voltának hangsúlyozása is. Szerinte amennyire fontos az orvosok kiképzésében az egyetemhez csatolt klinika léte, legalább annyira fontos lenne a pedagógiai szemináriumhoz csatlakozó gyakorlóiskola létesítése (Graf, 1990). A gyakorlóiskola létesítésének nemes célját azonban nem sikerült elérnie. Nem tudta elérni azt a szeminárium élén utóda, Alois Höfler sem. Höfler arra törekedett, hogy gyakorlatiasabbá tegye

[2] Az eredeti német nyelvű szöveg: *„Für die Leistungfähigkeit der Schule ist der wissenschaftliche Stand der Lehrer das massgebendste Moment […] Denn aller gute Unterricht wird lediglich davon abhängen, dass der Lehrer seinen Gegenstand vollkommen beherrscht […] die wahre Vorbildung des Lehrers nur eine rein wissenschaftliche sein kann.*” Fordította a szerző.

a szemináriumban folyó munkát, ezért gyakran vitte ki hallgatóit az egyetem falai közül, és látogattak iskolákat, egyéb pedagógiai intézményeket (Altenhuber, 1949; Graf, 1990).

Ausztriában a középiskolai tanárjelöltek tanulmányi idejét 1883-ban emelték fel háromról négy évre, majd 1884-ben szabályozták újra a tanári képesítési követelményeket, melyeket 1894-ben módosítottak (Engelbrecht, 1986). Bár a pedagógiai szemináriumok látogatását Ausztriában a dualista korszak végéig nem tették kötelezővé, mégis jelentősen javított a jelöltek pedagógiai felkészültségén az 1911-ben bevezetett új tanárvizsgálati szabályzat, amely a jelölt hallgatók számára az 5. szemeszterben filozófiai-pedagógiai elővizsga letételét írta elő (Grimm, 2011).

4. Összegzés

A 19. század közepén a Habsburg Birodalomban porosz–német mintára modernizált, egységes egyetemi, tanárképzési rendszert vezettek be. Egységesen szabályozták a tanári képesítési követelményeket is. A kiegyezés megkötését követően lehetőség nyílt a monarchia két felén sajátos, eltérő megoldások kimunkálására a középiskolai tanárképzés terén. A Lajtán innen sajátos, hazai színfoltként létesítettek tanárképző intézeteket. A pesti tanárképezdéhez gyakorlóiskolát is csatoltak. A francia tanárképzési szellemet honosították meg az Eötvös Collégium létesítésével.

Ausztriában a porosz–német modell 1867 után is erősebben érvényesült. Sajátos, csak Ausztriára jellemző tanárképző intézményeket nem alkottak, német mintára a pedagógiai szemináriumok létesítésével igyekeztek biztosítani a tanárjelöltek pedagógiai-didaktikai felkészültségét. A pedagógiai szemináriumok vezetőinek nem sikerült a szemináriumokhoz gyakorló középiskolákat csatlakoztatni.

Közös volt a két tanárképzési szisztémában, hogy a tanárképző intézeti, illetve pedagógiai szemináriumi tagság nem volt kötelező feltétele a tanári képesítés megszerzésének.

BIBLIOGRÁFIA

Altenhuber, H. (1949). *Die geschichte des Faches Pädagogik an der Philosophischen Fakultät der Universitat Wien von 1850 bis 1922.* [Dissertation] Universität Wien, Wien.

Engelbrecht, H. (1986). *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Band 4. Von 1848 bis zum Ende der Monarchie.* Wien: Österreichischer Bundesverlag.

Felkai L. (1961). A tanárképzés történeti áttekintése a századfordulóig. *Pedagógiai Szemle*, 11. évf. 5. sz. pp. 431–444.

Graf, W. (1990). *Universitäre Lehrerbildung im Spannungsfeld. Die Ausbildung der Lehrer an höheren Schulen von den Anfängen des öffentlichen Schulwesens bis 1918.* [Dissertation]. Universität Wien, Wien.

Grimm, G. (2011): *Universitäre Lehrerbildung in Österreich. Zur Genese des pädagogischen Begleitstudium für Lehrer an höheren Schulen von 1848 bis zur Gegenwart.* [online] http://www.pedocs.de/volltexte/2011/2901/pdf/tc_2_2000_grimm_d_a.pdf [2016. április 15.]

Kármán, M. (1895). *A tanárképzés és az egyetemi oktatás: Pedagógiai tanulmány.* Budapest.

Kiss, I. (Ed.) (1988). *Eötvös Józseftől Eötvös Lorándig: Dokumentumok a budapesti egyetem tanárképző intézetének és gyakorló főgimnáziumának történetéből (1870–1918).* Budapest: ELTE.

Ladányi, A. (1969). *A magyarországi felsőoktatás a dualizmus kora második felében*. Budapest: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont.

Ladányi, A. (2008). *A középiskolai tanárképzés története.* Budapest: ÚMK.

Mann, M. (Ed.) (1987). *Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából.* Nyíregyháza: Tankönyvkiadó. 4

Meister, R. (1962). Die Geschichte des pädagogischen Studiums der Mittelschullehrer in Österreich. *Wiener Zeitschrift für Philosophie Psychologie Pädagogik,* 7. évf. 3. sz. pp. 169–178.

Mészáros, I. – Németh, A. – Pukánszky, B. (1999). *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Budapest: Osiris Kiadó

Müller, R. A. (1996). *Geschichte der Universität: Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule.* München: Verlag Georg D. W. Callwey GmbH and co.

Németh, A. (2005). *A magyar pedagógia tudománytörténete: Nemzetközi tudományfejlődési és recepciós hatások, nemzeti sajátosságok.* Budapest: Gondolat Kiadó.

Patyi, G. (2014). Tanárképzés, tanárképző intézet: viták, nézőpontok a századfordulón. In: Nagyházi, B. – Vörös, K. (Ed.) *Innováció a neveléstudomány elméleti és gyakorlati műhelyeiben. Tanulmánykötet* (pp. 354–361.). Kaposvár: Kaposvári Egyetem.

Tóth, T. (2001). A napóleoni egyetemtől a humboldti egyetemig. In: Tóth, T. (Ed.) *Az európai egyetem funkcióváltozásai* (pp. 95–124.). Budapest: Professzorok Háza.

Szögi, L. (Ed.) (1994). *Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái.* Budapest: Magyar Felsőoktatás – Művelődési és Közoktatási Minisztérium.

Szögi L. (Ed.) (2003). *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002.* Budapest: ELTE, Eötvös Kiadó.

PATYI, GÁBOR

PARALLELS AND DIFFERENCES: SECONDARY SCHOOL TEACHER TRAINING ON THIS SIDE AND BEYOND THE LEITHA IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

In the authoritarian period after the 1848-49 revolution and war of independence in Austria and in Hungary (in the Habsburg Empire) higher education and teacher training were regulated uniformly. The teacher training reform by the minister Count Leo Thun Hohenstein essentially followed the German example. Secondary teacher training was at the Faculties of Arts and Humanities. After the Compromise in the two parts of the Monarchy education issues could be controlled independently. In our country a peculiar, domestic institution was the Teacher Training Institution and its practice school. In Austria educational seminars were founded similar to the German model.